

Ennehir, Eridanus, Taurus Yıldız Adlarının ve Kamaş, Güneş (Sun) ve Star (Yıldız) Sözcüklerinin Kökeni Hakkında Düşünceler

Osmanlı Döneminde yazılı biçimi kaydedilmiş olan, Türkçedeki ENNEHİR yıldız kümesi adının kökeni Türkçedir. ENNEHİR adının kökündeki **EN-** sözcüğü yaygın olarak "bir şeyin yan-tarafı", "genişlik/enlilik" ifadesi anlamıyla bilinmekte olsa da sözcüğün birleşim yeri, eklem anlamında kullanımı da kaydedilmiştir. Divanü Lügati't-Türk sözlünde EN sözcüğü "en/genişlik, yan tarafa olan genişlik, yan" anlamında geçmektedir. Türkçede EN sözcüğünün "eklem-yeri/bitişme-birleşme-yeri" anlamı da kaydedilmiştir. Bu anlamıyla EN sözcüğü muhtemelen "birden fazla kol veya unsurun birleştiği noktada mevcut yapının birleşim yerindeki alanın genişlemesi" anlamından dolayı doğmuş bir adlandırma olmalıdır. Dolayısıyla EN sözcüğünün Türkçede "enli bitişme yeri" anlamında bir adlandırma oluşturduğu söylenebilir. Örneğin; bir eldeki parmakların bitiştiği avuç-içi kısmını ifade etmek için EN adlandırmasını kullanan ağızlar kaydedilmiştir. Ya da birden çok kollu akarsuyun veya akarsuların birleştiği noktada akan su miktarının artması ile suların birbirine eklendiği yerdeki gölleşme/genişleme de EN sözcüğü ile adlandırılabilir. "Türkiye Türkçesi Ağızları" sözlüğünde EN sözcüğünün anlamlarından bazıları; "parmakların birbirine eklendiği ek yeri (el-ayası), eklem¹, ağaç dallarının tomurcuk yeri, iki yamaç arasındaki düz ve verimli toprak parçası (iki yamacın birleştiği/birbirine-eklendiği bölüm) gibi anlamları da görülebilir.

Osmanlı Türkçesinde "Ennehir" sözcüğü EN ve NEHİR sözcüklerinin bir bileşimi olarak, bir bileşik sözcük olarak görülmüş olsa ve anlamı da mevcut sözlüklerde; "*Ennehir, Osmanlı Türkçesinde nehir anlamına gelir*" biçiminde açıklanıyor olsa da bu açıklama doğru değildir. Türkçede sözcük ekleri sözcüğün kök anlam içeriğini taşımadığı için bu sözcük Osmanlı Türkçesi döneminde veya öncesi dönemde muhtemelen "*nehirlerin birleştiği yer*" veya "*bir nehrin/akarsuyun birleşim/çatallanma yeri*" anlamında bir adlandırma olarak kullanılmış olmalıdır.

Öyle ki bu Ennehir sözcüğü Astronomide tek bir yıldızın değil fakat birbirine yakın görüldüğü için birleşmiş bir grup olarak görünen bir yıldız kümesinin adı olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu gök-cisim adı Türkçe kökenli EN- sözcüğünden türetilmiştir ve "akarsuların/suların/nehirlerin birleştiği yer/bölge" veya "yıldızların (bir yıldız kümesinin veya kollarının) birleşerek oluşturduğu bütünü" adlandırmak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

Ayrıca, Türkçede "nehirlerin birleştiği yer/genişlik/enli kısım" anlamında kullanılmış olan ENNEHİR adının karşılığı olan sözcük Latince "Eridanus takımyıldızını" tanımlamaktadır. Bu ENNEHİR sözcüğünün geçtiği en eski yazılı kaynak bildiğim kadarıyla (15. yüzyılda yaşamış Osmanlı astronomu ve matematikçi) Ali Kuşçu'nun "Risale-i İstihrac-ı Merahik" adlı eseridir.²

¹ Bakınız; Sözcce adlı çevrimiçi sözlükte EN sözcüğü "eklem" anlamında ("Türkiye Türkçesi Ağızları" sözlüğüne atf yapılarak geçmektedir > <https://sozce.com/nedir/112140-en>

² Ali Kuşçu, "Risale-i İstihrac-ı Merahik", 15. Yüzyıl

2025 Yılı itibariyle, muhtelif yapay zeka taramalarından çıkarım yapabileceğimiz yaygın açıklamaya göre Ennehir adının ve onun karşılığı olan ERİDANUS adının Ptolemy'nin "Almagest" (M.S. 150) ve Batlamyus'un eserlerinin Osmanlı döneminde yapılan Osmanlıca tercümeyle ortaya çıktığı belirtilmektedir. Buna göre Eridanus takımyıldızı adının Ptolemy'nin "Almagest" adlı eserinde "nehir" anlamındaki "Potamos" (PO-Nehri) isminin Osmanlı döneminde "Ennehir" olarak tercüme edilmesi söz konusu olmuş. Elbette modern zamanda yapılan bu açıklama, Osmanlı Türkçesi konuşulan Osmanlı döneminde zaten kullanımda bir NEHİR sözcüğü varken, bu ilk çeviriyi yapanların Potamos sözcüğünü "nehir" anlamında çevirmek yerine neden EN+NEHİR biçimine çevirdikleri açıklanmamaktadır. Gerçekte ise bu sözcüğün Osmanlı dönemi veya öncesinde "nehirlerin birleştiği yer" anlamında kullanıldığını fakat çevirinin yapıldığı dönemde veya sonrasında bu anlamın "nehir" biçimine kısaldığı düşünülebilir. Daha muhtemelen de bu tip bir kısaltma çeviri modern zamanda yapılmış olmalıdır. Dolayısıyla burada, eski çevirileri güncel dillere tekrar çeviren tarihçilerin veya dil bilimcilerin bu detayı önemsemeyerek veya işin kısaltmasına kaçarak bu adı sadece "nehir" anlamıyla göstermeleri söz konusu olmuştur denilebilir.

Burada yıldız kümesi adı olarak geçen "Eridanus" sözcüğü aynı AI taraması kaynaklarında kökeni Yunancadan Latinceye geçmiş olan bir sözcük olarak gösterilmektedir. Buna göre Eridanus adı aynı zamanda (en eski yazılı biçimiyle) Antik Yunanistan'da nehir tanrısının adıdır.

Yaygın bir yaklaşım veya kabul olarak, Hint Avrupa dillerinde kişi adlarının genellikle, köken anlamları Türkçedeki gibi sözcük köklerine bağlı olarak fonetik ve semantik bağlamı ile açıklanma gereği duyulmadan bir bütün sözcük karşılığı olarak sunulur. Bu örnekle olduğu gibi, Batı dil biliminin Antik Yunanlıların bahsi geçen Nehir Tanrısının adının neden ERİDAN veya ERİDANUS biçiminde bir fonetik sunduğunu bilmeleri veya açıklamaları gibi bir şey söz konusu değildir. Hint Avrupa dil bilimi bu tip (bazen tekli ve genellikle çoklu heceli yapılaraya sahip isimleri/fonetik-biçimleri) birer fonetik kalıp halinde ve bilinen en eski kaynaktan kimi veya neyi adlandırmak ya da tanımlamak için kullanıldığını belirterek açıklamaktadırlar. Yani, bu ve benzeri çoklu heceli isim sözcükler bu dillerde bileşik sözcük biçiminde de açıklanmamaktadır. Bir diğer deyişle ERİDANUS sözcüğü hecelerine ayrıldığında mesela ER-, ERİ, DAN veya DANUS ayrı ayrı anlamlarının oluşturduğu anlam bütünlüğü ile açıklanmazlar. Öyle ki Türkçenin sözcüklerinin anlam oluşturma yapısındakine benzer biçimde bir mantık yürütecek olursak, esasen ERİDANUS sözcüğünün içinde nehir, akarsu, deniz veya basitçe su anlamı/ifadesi veren bir unsur olması beklenmelidir denilebilir.

Batılı kaynakları yapay-zeka ile tarayarak ulaşabildiğimiz kadarıyla, ERİDANUS yıldız ismi Latince'de ilk kez Romalı şair Virgil'in "Georgics" adlı eserinde geçmektedir³ ve Fransızca'da Eridan olarak geçen bu yıldız kümesi ismi, 17. yüzyılda yaşamış Fransız astronom Nicolas-Louis de Lacaille'in "Coelum Australe Stelliferum" adlı eserinde⁴ geçmekteymiş.

³ [Virgil, "Georgics", 1. yüzyıl]

⁴ [Nicolas-Louis de Lacaille, "Coelum Australe Stelliferum", 17. yüzyıl]

Ancak anlaşılacağı gibi Eridanus adı Antik Yunanistan'da bir nehir tanrısının veya nehirlerin/suların Tanrısının adıdır. ERİDANUS sözcüğü için Osmanlıca döneminde yapılan Osmanlıca çeviride ise "nehirlerin/akarsuların birleştiği yer" veya basitçe "nehir" ya da "akarsuların/ nehirlerin birleştiği yer" biçiminde bu sözcüğe karşılık oluşturulmasından da anlaşılacağı gibi, bu ERİDANUS sözcüğünün de "suların veya nehirlerin birleştiği yer" veya "nehirler" anlamıyla bir anlamsal ilişkisi olmalıdır. Buna karşın hem Antik Yunancada hem de Modern Yunancada ERİ- ve -DANUS fonetik biçimlerinin her ikisi ve ERİDANUS çoklu hece biçiminin veya onu oluşturan hecelerin hiç birisinde "denizlerin, akarsuların, ırmakların, derelerin veya suların birleştiği yer" gibi bir anlamı Hint Avrupa dillerinde yoktur veya gösterilememektedir. Bu beş heceli ERİDANUS sözcüğü bir bütün olarak, "nehirlerin Tanrısı" gibi bir anlamı, Hint Avrupa dillerinde neredeyse damdan düşer biçimde bir fonetik değer kalıbına yüklenmiş total anlam olarak bir anda almış gibidir. Hint Avrupalıların Yunanlı atalarının neden suların veya nehirlerin Tanrısına ERİDANUS fonetiği ile adlandırma yaptıkları bilinmemektedir.

Bu noktada Antik Yunanca bir isim olan -DANUS fonetik biçiminin Türkçedeki DENİZ sözcüğüne fonetik değerce yakınlığı dikkat çekicidir. Ayrıca ERİDANUS sözcüğünün ERİ biçimindeki kök kısmının Türkçede EN-İ (EN-i/genişliği/eklem-yeri) sözcüğüne ve aynı zamanda ERİDANUS sözcüğündeki ERİ- hecesinin Türkçe YERİ sözcüğü ile fonetik değerce yakınlığı mevcuttur.

Esasen bu sözcüklerin Ön Türk dillerinden Antik Yunancaya geçmesini bir olasılık olarak görmüş olsaydık, bu ERİ + DANUS sözcüğün Ön Türkçeden alıntılanmış olabilecek bir antik dilde "denizlerin/suların birleştiği yer" gibi bir anlamı olabileceğini ihtimal edebilirdik. Elbette bu düşüntü biçimi yaygın dil bilimi öğretisinin en bilindik yaklaşımına uygun biçimde "anagram bir benzetme" olarak görülecektir. Diğer yandan, dil biliminde, karşılaştırılan sözcükler arasında köken birliği düşünebilmek için kıyaslanan sözcüklerin anlamca ve fonetik değerce denk veya birbirine yakın olmasını esas almaktadır. Durum böyle iken ve bizim burada ihtimal ettiğimiz fonetik değerce ve anlamca örtüşmelerin dil bilimi yaklaşımındaki kıstasların her ikisini sağladığı halde bu yaklaşımına veya açıklamama anagram diyebilmenin de tutarlı ve tanımlanmış bilimsel ölçütleri olması beklenmelidir. Sırf bir kişinin veya çoğunluğun yaptığı yaygın açıklamaya veya kafalarındaki mevcut kanıksanmış bilgiye uygun gelmediği için bu tip örtüşmeleri anagram olarak açıklamak esasen dil biliminin anagram sözcüğü karşılığında yaptığı açıklamayla da hiç örtüşmemektedir.

İşte bu tip durumlar için yaratıldığı düşünülebilecek bir diğer yaygın adlandırma "halk etimolojisi" tabirini kullanmaktır. Öyle ki açıklamamızda tarihsel olarak adı geçen dönemlerde mevcut sözcüklerin hem eski Türkçede hem de Latince anlam ve fonetik değer yakınlığını dil bilimi yöntemleri ile takip ederek bir ihtimali ortaya koymanın "halk etimolojisi" olarak adlandırılabilmesi de kişilerin keyfine göre değil ancak bilimsel kıstas ve tanımlara göre ortaya konması gerekmektedir. Dil bilimi kendi kullandığı yöntemleri kullanarak açıklanan bu nitelikteki bir örtüşmeye "halk etimolojisi" diyecek ise ve aynı zamanda varlığı varsayımsal

(kanıtlanmamış bir yaygın düşüntü) olan PIE (*Proto-Hint-Avrupa-Kök-Dili) adlandırılan sözde kök dilde var olabileceği farz-edilen hayali veya varsayımsal fonetik biçimlere etimoloji sözlüklerinde yer vermeye devam edecekse, asıl böyle bir yaklaşımı sürdürmek olası kanıtlamadan uzaklaşmış bir yöntem olarak kalmaya devam edecektir.

Bu durumda muhtemelen bir kısım dil bilimci; "DENİZ sözcüğü zaten kendisi Türkçe değil" de diyebilir. Öyle ki "Deniz" kelimesi kökeni için de farklı teoriler ortaya konmuştur. Örneğin, bazı dil bilimciler DENİZ sözcüğünün aslen Arapça "denw" (دينو) kelimesinden türemiş olduğunu düşünürler. Bunlara göre "denw" kelimesi "deniyā" (دنيا) kelimesine dönüşmüştür. Ancak, bu kelimenin kaynağı olarak gösterilen Arapçada bu sözcüğün "deniz" anlamına gelmediği de zaten bilinmektedir.

Arapça "dānī" kelimesi ise "yakın" veya "yaklaşık" anlamlarına gelir. Bazıları bu sözcüğün zamanla "deniz" fonetik biçimine ve anlamına evrilmiş olduğunu düşünebilirler. Bu sözcüklerin Arapça biçimleri "akarsu, deniz, ırmak veya su" anlamına bile gelmemektedir ve köken olarak gösterilen eski anlamların nasıl olup da "deniz" anlamına dönüştüğü bu diller üzerinden sözcük kökenini açıklamaya çalışan yaklaşımlarla izah edilememektedir. Dolayısıyla zaten bu çıkarım (yani, deniz sözcüğünün Arapça kökenli olabileceği varsayımı) oldukça zorlama (uyduruk) bir açıklamadır veya yaklaşımdır denilebilir.

Diğer bir teori ise muhtemelen "deniz" kelimesinin Farsçadan geldiğidir. Farsça "daryā" (دریا) kelimesi "büyük nehir" anlamına gelir ve bu bağlamda "deniz" kelimesinin bu Farsça kelimeye dayandığını önerenler de olmuştur. Buna göre, Farsçadaki "dāna" (دانا) kelimesinin bu sözcüğün kökenine etkisi olabilir diye düşünülebilir.

Oysa Farsçadaki bu "dāna" ve/veya "daryā" sözcüğü çok daha büyük bir olasılıkla yine Türkçedeki DERE sözcüğünün ses biçiminden başka bir şey değildir. Türkçe "dere" sözcüğü, Proto-Türkçe köklerinden gelir ve "akarsu" veya "küçük nehir" anlamına gelir. Bu kök, diğer Türk dillerinde de benzer anlamlarda kullanılan kelimelere dönüşmüştür. Örneğin, Kazak ağzında "dere", Kırgız ağzında "dere", Özbek ağzında "daryo" gibi kelimeler, hepsi aynı Proto-Türkçe kökünden türemiştir. Bu kök, muhtemelen akarsular veya küçük nehirler anlamı yaratan iki sözcüğün Ön Türkçe döneminde bitleştirilmiş ses biçiminden evrilmiş olmalıdır. Bu sözcükler muhtemelen dar+ır(-mak)/dar+ar(-ık) sözcüklerinin Ön Türkçe ses biçimi olmalıdır.

Divanü Lügati't-Türk sözlüğünde "arık" sözcüğü "ırmak, ark, su kanalı, dere" gibi anlamlarda geçmektedir. DAR+ARIK sözcükleri "dar-ırmak (dar+arık/dar+arı-mak)", "küçük/cılız/dar (enli olmayan) ırmak" anlamlarındadır.

Yani, bu yazımızın başında açıkladığımız EN (enli) sözcüğünden türetilmiş olan (en+nehir) sözcüğünün anlamca tersine olmakla, dere sözcüğü (dar+arık) anlamı veren (dar+nehir" anlamındaki) sözcüktür. Buradan da anlaşılacağı gibi atalarımız akan su yolunun genişliği/enliliği ve darlığı anlamlarını sözcük köküne alarak bu sözcükleri türetmişlerdir denilebilir.

Buna karşın bazıları açıklamalar yaparak zorlama veya uydurma biçimde (ısrarla ve mesnetsizce) DERE sözcüğünde Farsça Etkisi İhtimalini öne çıkara da bilir. Bu olası görüşe göre, Eski Türkçedeki "dere" kelimesinin kökeni "vadi" anlamında olmakla Farsça دره (darra) kelimesine de bağlanabilir. Farsça "darra" esasen "vadi, dar geçit, boğaz" anlamlarına gelir. Yani zaten Farsça denen DARRA sözcüğünün kökü durumundaki DAR- sözcüğü kendisi de zaten Türkçede DARLIK (yani, enli olma durumunun tersi DAR olma anlamı) ifadesi bildiren ve kökeni Türkçe sözcüğün sözcükten türetilmiş bir sözcüktür diyebiliriz. Bu basit şekilde olmakla Farsçanın Türkçeden yaptığı pek çok alıntıdan sadece biridir.

Bu açıklamayı yapan dil bilimciler olduysa, bunlara göre muhtemelen Farsça "darra" sözcüğünün kendisi Orta Farsça "darag" kelimesinden türetilmiş diye düşünülmüş olabilir. Aslında bu sözcük de varsayımsal bir kök dil olan PIE kök dildeki varsayımsal ses biçimi olan (Proto-Hint-Avrupa) "*der-" (yarmak, ayırmak) köküyle ilişkili olarak sunulur. Halbuki Orta Farsça "darag" ve PIE *dar-/*der- biçiminde açıklanan sözcüğün kendisi de muhtemelen Ön Türkçenin "tarak" sözcüğünü ve "tarı-mak/taramak", "tarım" gibi sözcüklerinin türetilmesini sağlayan Ön Türkçe tar- / dar- kökünden başka bir şey değildir.

Türkçedeki "deniz" sözcüğü kökeni de yine Türkçedir. Bu sözcük de Eski Türkçedeki "tengiz" sözcüğünden gelmektedir. Ön -Türkçede təniz, Eski Türkçe tengiz, Orta Türkçe döneminde ses değişimleri: tengiz → deniz ve Modern Türkiye Türkçesinde "deniz" biçimini almıştır. Bu sözcük çeşitli Türk dillerindeki akraba ses biçimleriyle tarih boyu yaşamıştır. Kazak Türkçesinde teniz, Kırgız Türkçesinde deniz, Özbek Türkçesinde dengiz, Tatar Ağızlarında çoğunlukla diñgez, Azerbaycan Türkçesinde dəniz ve Uygur Türkçesinde dëngiz biçimindedir.

Dolayısıyla, "deniz" sözcüğü de yine Arapça, Farsça veya Latince kökenli değildir fakat doğrudan Türkçe kökenli bir kelimedir ve kökleri Türkçenin en eski yazıya geçmiş metinlerine kadar takip edilebilir.

Deniz sözcüğünün geçirdiği temel ses değişimi, kelime başındaki /t/ ünsüzünün /d/'ye dönüşmesi (tonlulaşma) ve orta sesteki /ŋ/ (nazal n) sesinin standart /n/ sesine evrilmesiyle gelişmiştir.

"Nehir" kelimesine tekrar dönecek olursak, bu sözcük Arapça "nahr" (akarsu) Aramice/Süryanice "nəhar" (נהר) İbranice "nāhār" (נהר) kelimeleriyle de aynı köktendir. Olası asıl köken Ön Türk dilidir. Eski Arapça "*ahr" Eski Aramice/Süryanice "*əhar" veya İbranice "*āhār" sözcükleri tamamen Ön Türk dilindeki AKAR (akmak) ve/veya ARAK (ar-ık/ince/zayıf akmak fiili) sözcüğünün kısaltma biçimiyle bu dillere (önüne N- sesi alarak evrilmiş) biçimiyle alıntılanmasıyla Türkçe köklerden alıntılanarak yaratılmıştır denilebilir. Türkçede artık sözcüğü aynı zamanda enli olmama (zayıf veya ince olma) biçiminde aynı zamanda bir genişlik ifadesidir. Bu sözcükleri Ön Türkçeden alıntılanmış olabilecek yabancı dillerin hiç birisinde, bu sözcüklerin akan-su", "su" veya "akışkanlıkla" bağlantısını kuracak bir antik sözcük kökü varlığı (veya olgusu) bu dillerin hem fonetik hem de semantik köklerinde mevcut değildir.

Yani, NEHİR sözcüğünün de kökü esasen Türk dilinin köklerine dayanmaktadır denilebilir.

Dil biliminin bu bağlamlarda Arapça, Farsça, İbranice veya Yunanca ya da Latinceye yaptığı atıflar burada incelediğimiz sözcüklerin kökeni olmak bakımından tamamen mesnetsiz ve tutarsızdır.

Türkçe sözlüğe ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğüne göre "akar" sözcüğünün bazı anlamları şunlardır; Irmak, dere, çay, küçük akarsu. Çeşme, pınar, kaynak, su oluğu, çağlayan, akıntılı-yer.

Latinede bir yıldız kümesi adı olarak geçen ve kökeni Yunancadaki nehir Tanrısı adına ait gibi gösterilmiş olan Eridanus adı ise görüleceği gibi (çok daha büyük bir olasılıkla) ARIK+DENİZ/ARIĞ+DENİZ (zayıf/ensiz deniz/su) veya ENİ/YERİ-DENİZ ("ensiz deniz/su" veya "denize birleşen yer") anlamına gelen sözcüklerin alıntılardan dilde bitişerek zamanla ERİDANUS biçimine dönüşmüş biçiminden başka bir şey değildir denilebilir.

Burada görüleceği gibi bütün bu adlandırmalarda sözcük kökleri "akan suyun veya durağan suyun genişliği/enliliği veya darlığı, zayıflığı/ensizliği" anlamındaki kök sözcüklerden türetilmiş sözcüklerdir. Yunancada, Latinede, Farsçada, Arapçada veya hiçbir Hint Avrupa dilinde bu sözcüklere, dere, ırmak, arık, su, akar su veya deniz gibi anlamlar verecek kök veya antik sözcükler mevcut değildir.

Muhtemelen Antik Yunan zamanında da İtalya'daki PO nehrinin antik Yunanca adı olan Ηριδανός'un (Heridanos biçiminden Latinleştirilmiş bu Eridanus adının), 2. yüzyıl astronomu Batlamyus tarafından listelenen 48 takımyıldızdan biri olarak kullanıldığı dönemde Batlamyus veya başka bir antik Yunanlı bu yıldızın adının asıl kökenini bilmiyordu diyebiliriz. Bilselerdi bu çoklu hece biçimli Tanrı adının kök anlamlarından da muhtemelen bahsederlerdi diye düşünebiliriz.

Elbette, yaygın dil bilimi öğretisi, daha tutarlı açıklamalar Ön Türkçe köklere işaret ettiğinde bu açıklamalarımızın dilbilimsel kıyaslama yöntemlerini takip ettiğini görmezden gelebilirler. Buna karşın günümüzde Arapça, Latince ve Yunanca sanılan pek çok isim Ön Türkçe fonetik değerlerle ve sözcük anlamlarıyla örtüşür durumdadır. Binlerce kelimedede bu tip örtüşmeler görülmektedir. Bu bağlamda çok sayıda dil araştırmacısı çok sayıda sözcüklerin Türkçedeki asıl köklerini gösteren muhtelif makaleler yazmışlardır. Yıldız ve gök-cisimleri adlandırmalarında da durum aynen böyledir.

Örneğin İngilizce güneş anlamındaki SUN kelimesi Türkçe GÜN sözcüğünün ÇÜN biçiminden alıntılanmış olmalıdır. Bunlarda anlam tam aynıdır ve fonetik değerler de birbirine en yakın biçimdedir.

Aynı durum Hint Avrupa dillerinde kullanılan yıldız anlamındaki STAR sözcüğünün kökeni için de söylenebilir. Batılı dil bilimi asıl kökenini tam olarak bilmeseydi ve hayali kök dillerde hayali fonetik kökler yaratmış olsa bile esasen ve büyük olasılıkla Hint Avrupa dillerindeki STAR

(yıldız) sözcüğü Çuvaş-Türkçesi ağızdaki biçimi ile ve aynı anlamdaki ЧӐЛТӐП (ŞĂLTĂR)⁵ sözcüğünün alıntılıyan dildeki ses biçimidir.

Fonetik değer yakınlığı dikkate alındığında, günümüzde Çuvaş ağızlarındaki |şăltăr| - sözcüğünün İngilizceden (veya IE dillerle etkileşimden dolayı) yıldız anlamındaki “star” sözcüğünün alıntı biçimi olduğunu sananlar olabilir. Oysa ki bu sözcüğü güncel Türkiye Türkçesiyle yazmak istesek “ışıldar” biçiminde yazmamız gerekirdi. Burada D ve T ses dönüşümüyle “ışiltar” sözcüğünün Çuvaş ağızlarında “*ışăltăr” ses biçiminden öndeki sesliyi kaybederek “şăltăr” biçimine dönüşmüş olduğu söylenebilir. Türkçede aynı sözcük kökünden türetilmiş “ışıt”, “ışılı”, “ışiltan”, “ışıldak”⁶, “ışiltan” sözcükleri de bulunmaktadır. Aynı kökten olmakla öndeki “ı” seslisini kaybetmiş “şıldır” sözcüğü Türkiye Türkçesi ağızlarında “ışık, göz, aydınlık” ve “parlak” anlamlarında kullanılmaktadır.⁷

Batı dillerinde bir yıldız ismi olan Taurus (n.) sözcüğü için Batı Etimoloji sözlüklerinde yapılmış açıklamalar içeriğinde genel olarak şu bilgiler görülebilir;

"Orta İngilizce Taur, taurus, Anglo-Fransızca Taure, Latince taurus'tan gelen "boğa, öküz, yönlendirmek" takımı yıldızının adını da PIE *tau-ro- "boğa"dan açıklıyorlar (Middle English Taur, taurus, Anglo-French Taure, from Latin taurus "bull, bullock, steer," also the name of the constellation, from PIE *tau-ro- "bull).

TAURUS sözcüğü için Batılı etimoloji sözlüklerine bakıldığında benzeri açıklamalar⁸ görülmektedir. Burada önüne * (bir yıldız / *) işareti konularak PIE varsayımsal kök dilinde varsayımsal bir fonetik forma sahip olan *TAUR/*TAURO kelimesi veya Semitik kökenli benzer anlamdaki ve benzer fonetik değerdeki bir başka sözcük olası köken olarak gösteriliyor.

Yunanlılar sözcük kökenini kendilerine ait etseler bile Batılı dil biliminde bu sözcüğün kökeni hakkında tartışmalar bir fikir birliği ile sonuçlanmamıştır.

Bazı dil bilimciler ise bu sözcüğün kökenini Semitik orjinli görürler ve TORA (öküz/öküz, boğa, dümen) anlamındaki sözcükle kökenini açıklarlar (Klein).

Ancak bazı Batılı dil bilimciler bu sözcüğün kökeninin bilinmediğini açıkça yazabilmişlerdir. Bunlar bu sözcüğün kökü hakkında şu ifadeleri de kaydetmişlerdir: *"Kelimenin önceki tarihi belirsizdir: [Hint-İran dilinde] veya Toharca'da soydaşlığı yoktur, oysa 'boğa' için bariz bir*

⁵ Bakınız Çuvaş Türkçesi чӐлтӐп (ŞĂLTĂR) sözcüğü yıldız (star) anlamındadır :

<https://tr.glosbe.com/tr/cv/v%C4%B1d%C4%B1z>

⁶ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğüne göre “ışıldak” sözcüğünü anlamı “göz” ve “yakamoz” anlamında kullanan ağızlar kaydedilmiştir.

⁷ Bakınız Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde ŞILDIR (ışıldar) anlamı “ışıklı, aydınlık, parlak” (Ortaköy, Denizli) ve “göz” anlamında (Kastamonu) kullanılmaktadır > <https://sozce.com/nedir/296425-sildir>

⁸ Bakınız “etymonline.com” sözlükte TAURUS > <https://www.etymonline.com/search?q=Taurus>

şekilde benzer olan Sami sözcükler vardır. Bu nedenle, Batı IE dillerine *tauro- biçiminde erken bir ödünç kelime olabilir." (De Vaan)⁹

Batılı etimoloji sözlüklerine göre bu sözcüğün "Boğa burcunda doğan kişi" anlamı 1901 yılından itibaren kaydedilmiştir.¹⁰

Kısacası, Batı Dil bilimi açıklamaları kökenin PIE veya Semitik olabileceğini ileri sürerken sözcüğün kökenine ait fikir birliğine veya bir dil bilimsel bağlamda somut kanıta ulaşamamaktadırlar.

Fakat buna rağmen bir kurtarıcı rolü olan PIE kavramına dayanılarak TAURUS sözcüğü için de hayali ses biçimleri ile varsayımsal köken üretilir. Bu şekilde olmakla varsayımsal PIE kök dilde varsayımsal fonetik biçimi olan *TAUR/*TAURO sözcüğü köken olarak gösterilir ve bu bilgiye kanıtlanmış bulgu muamelesi (algısı) yaygın biçimde yapılmış olur.

Boğa anlamındaki OX/OXS sözcüğünün Türkçe ÖKÜS > ÖKÜZ sözcüğünden alıntılanarak, onu ödünç alan IE dillerde ÖKS > OXS > OX ses biçimlerine evrilmesinde olduğu gibi bir durum bu sözcük için de geçerlidir.

Burada Türkçe olan TUĞAR (sığır)¹¹ sözcüğü *TUAR/*TAUR ses biçimlerine bu sözcüğü Ön Türk dillerinden alıntılayan IE dillerde bugünkü ses biçimine evrilmiş olmalıdır denilebilir.

Sözcüğün TUVAR ve TAVAR biçimleri Eski Türkçede kaydedilmiştir. *Bu sözcük* Divanü Lügati't-Türk (1073) el yazması sözlükte (*sığır*, mal, davar anlamında olmakla) TAVAR biçiminde geçmektedir.

Moğol ağızlarında TAVAR biçiminde görülen bu sözcük Rusça *tovar / tovariş* "mal, servet" biçiminde olup yine de bu dillere Türk dilinden geçmiştir.

Sözcüğün 1000 yılından önce Uygur-Türkçesi metinlerinde aynı ses biçimiyle geçtiği bilinmektedir. Günümüz Türkçesinde Anadolu'da bu sözcük daha çok DAVAR biçiminde iken Orta Anadolu (Konya ve yöresinde) halen TUĞAR ses biçiminde kullanımı mevcuttur.

Batı dil bilimi kıyasladığı sözcüklerin ses değeri biçimine bakarak TAURUS (TAUR/TOAR) sözcüğüne varsayımsal bir kök yaratmış olsa da bu sözcüğün kökeni IE veya Semitik dillerde

⁹ "The earlier history of the word is uncertain: there is no cognate in [Indo-Iranian] or Tocharian, whereas there are Semitic words for 'bull' which are conspicuously similar. Hence, it may have been an early loanword of the form *tauro- into the western IE languages." (De Vaan)

¹⁰ "Taurid meteorları (20 Kasım'da zirveye ulaşmıştır) 1878'den itibaren bu şekilde adlandırılmıştır." (Bkz: <https://www.etymonline.com/search?q=Taurus>) {The meaning "person born under the sign of the bull" is recorded from 1901. The Taurid meteors (peaking Nov. 20) are so called from 1878.}

¹¹ Bakınız TUĞAR sözcüğü <https://sozce.com/nedir/316435-tugar>
Burada TUĞAR sözcüğü ve TAVAR (DAVAR) sözcüğü birbirinin ses biçimi olup bu sözcüklerin başındaki T sesinin alan dilde veya veren ağızda S sesine dönüşmüş olması sığır anlamındaki *SUVAR/*SUĞIR ses biçiminde olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla SIĞIR, DAVAR ve TUĞAR biçimleri aynı sözcüğün farklı ağızlardaki ses biçimleri olmalıdır.

değildir. Kaldı ki adı geçen bu yıldızın adı yine başka bir Türkçe sözcükle bağlantılı olarak Batı dillerine alıntılanmış olmalıdır. Öyle ki sözde PIE kökten varsayılan *TOAR sözcüğüyle Türkçe; TUĞAR / TOVAR / TAVAR / DAVAR sözcüğü köken bağlantısı kurulma ihtimali Batı dil bilimi adamlarınca düşünülmemiş bile olsa, ikincil bir olasılık olarak (ki bana göre daha büyük bir olasılıkla) sözcük kökü yine de Türkçeye bağlı olan bir başka sözcükle ilişkili olabilir.

Belirli bir örnek olması için ikincil derecede olmakla TAURUS yıldız isminin diğer olası kökenine bakalım: Bu yıldızın ismi bazı tarihi kayıtlarda ve bazı el yazmalarında TOARU/TOARUS/SOARU veya SAHARU olarak telaffuz edilir.¹²

TOARU ve TOARUS ve TAURUS sözcükleri birbirlerinin fonetik biçimleridir. Burada kök kelime TOAR- -U veya TOAR -US biçimlerini almış olmalıdır. SOARU veya SOARUS veya SAHARU kelimelerinin fonetik biçimlerinde, SOAR (Toar) ve SAHAR (Tahar) fonetik biçimleri düşünülebilir. Bu bağlamda, IE (Hint Avrupa) veya Yunanca dillerindeki TAHAR/TOHAR kelimeleri, Eski Türkçedeki SEHER/SAHAR yıldız isminin fonetik biçimleri olabilirler.¹³

Modern Türkçede bu isim SEHER YILDIZI ve SABAH YILDIZI olarak telaffuz edilmeye devam etmektedir.

Bazı dil bilimciler SEHER / SAHAR sözcüğünün kökenini Arapça veya Farsçaya bağlama eğiliminde olsalar da bu diller de bu sözcüğü Türkçeden almış olmalıdırlar çünkü aynı PIE dillerde olduğu gibi bu sözcükler bu dillerde mevcut olsalar dahi bu dillerde kökü olduğuna dair kanıtlar yoktur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yıldız anlamındaki STAR sözcüğü için ve Güneş anlamındaki SUN sözcüğü için benzer biçimde Türkçe kökler daha olası olmakla işaret edilmelidir.

Yani, Batı dillerindeki “Güneş” anlamındaki SUN (KÜN) sözcüğü dahi Türkçe kökenli olmalıdır.

Türkçenin bazı ağızlarında KÜN olarak seslendirilen kelimeyi günümüzde Anadolu’da çoğunlukla GÜN olarak seslendiririz. K ve G ses dönüşümü Türk dilinin farklı ağızlarında sıklıkla görülür. PIE dillerde bu sözcüğün ilk sesi K > S dönüşümü yaşamıştır fakat aynı anlamda alıntılanmıştır.¹⁴

Türkçe GÜN/KÜN (GÜNEŞ/KÜNEŞ) sözcüklerinin anlam içeriğinde “ışık” anlamı da mevcuttur. İnsan gözünün görebilmesi için “IŞIK” gereklidir. GÖZ (görmek fiilinden sözcük dahi) güneş

¹² T / S fonetik değer değişikliği sorunları birçok dilde (Türkçe dahil) yaygındır. Örneğin TOARU (toar-) > SOARU (soar-) > SAHARU (sahar-) > TAHARU (tahar-) gibi.

¹³ Burada, sonundaki -U/-Ü/-I/-İ sadece nesneyi işaret eden kelime ekidir (Türkçede nesne işaret eden ek). Kelimenin kökü SAHAR-/SEHER- olmalıdır. SAHAR'ın eş anlamlısı SABAH'tır; bazı lehçelerde SEHER olarak da telaffuz edilir.

¹⁴ Cümle okuma çalışmalarıyla doğruladığımız gibi, 1453 yılı öncesi (muhtemelen Fatih Sultan Mehmet zamanında yazılmış olan) ATA (Voynich MS) elyazmasında GÜN sözcüğü ÇN (ÇÜN) biçiminde yazılmıştır. ÇÜN ses biçiminin SUN ses biçimine alan dilde dönüşmüş olması da oldukça mümkündür.

(KÜN) sözcüğü kökünden türetilmiş olmalıdır. Aynı biçimde ışılan/ateş anlamı olan KÖZ sözcüğü de aynı kökten olmalıdır.¹⁵

PIE dillerdeki SUN (GÜN) sözcüğü sadece Türkçe KÜN sözcüğünün alıntı yapan dillerde SUN biçimine dönüşmesinden ibarettir.

Görüleceği gibi GÜNEŞ > KÜNEŞ ve KAMAŞ sözcükleri arasında da köken birliği vardır. Bu köken muhtemelen Ön Türkçedir. Binlerce sözcük türeten bu kök sözcükler PIE ve Sami dillerinde de aynı kökten sözcükler türetilmesini sağlamıştır.

¹⁵ Sümer dilinde bu sözcükler aynı kökten bahsettiğim anlamda sözcükleri türetmiş olarak görünmekte. Sümer diline bu sözlerin Sümer Öncesi Ön-Türk dillerinden alıntılanmış olabileceğinin işaretleri vardır. Sümer dilinde 'gur' sözü (bizim gör sözümüz ses-değeri yakını veya karşılığı olan sözlerden birisidir ve) ışık, aydınlık, göz-kulak-olmak/gözetlemek anlamlarında kullanılmıştır. Sümer dilinde (bizim görüm sözümüz ses-değeri karşılığı olan sözcük) olan 'gurum' sözünün anlamlarından birisi, 'göz-kulak-olmak' / 'gözlemek' / 'gözetlemek' anlamıdır. Sümerce aynı sözün ('gurum' sözünün) yanmak, yakmak anlamı da vardır ve bu anlam zaten yukarıda anlattığım gibi sözün kök anlamında olmalıydı. Türk dilinde 'göz-' (göz-görmek filinden) sözünden türetilmiş 'görümce' sözü Sümer dilinde de bir sözcüğe bağlanarak bileşik sözcük formunda yakın ses değeri ile kullanılmıştır. Sümer dilinde 'görümce' anlamına gelen sözcük 'dam gurus' sözüdür.

Bizim Türkçemizdeki 'gör-' sözünü Sümer dilinde 'igar' olarak görmekteyiz ve anlamı da yine 'görmek' anlamıdır. Bu sözcük de de ses-değeri ve anlam örtüşmesi gayet açıktır. Sümer dilinde alevlendirmek, tutuşturmak anlamındaki söz 'gar/gar' sözcüğüdür ve bu sözün de 'gör' sözümüz ile ses-değeri yakınlığı vardır. Sümer dilinde 'geşnu' / 'geş-nu' sözleri 'ışık', ve 'geşnu' sözü de 'çakmak-taşı' anlamında kullanılmış ve bu sözcüğün 'geş-' kökü ile 'göz' sözümüzün ses-değeri yakınlığı da söz konusu. Üstelik 'geşnu' sözcüğü ile bizim dilimizdeki gün-(KÜN/GÜN) kökünden 'güneş' (KÜNEŞ) sözünün de ses-değeri yakınlığı görülüyor.

Sümer dilinde aynı kökten olan 'geş-nur' sözcüğü ise hem 'ışık' hem de 'lamba' anlamında kullanılmıştır. Sümer dilinde 'ğuşur' sözcüğü hem 'ışın' hem 'sinyal' hem de 'ışık' anlamında kullanılmış sözcüktür. Bu sözcük bizim dilimizdeki 'ışır' (ışımak) sözü ile ses değeri yakınlığı ve anlam örtüşmesi içinde görünüyor ve üstelik bu sözcüğün kökündeki 'ğuş-' kök-sözcüğüyle yine 'göz' ve 'GÜNEŞ' sözcükleri ses değeri yakınlığı gayet açıktır.

Sümer dilinde ateş Tanrısının adı 'gir/gira' olarak geçmekte. Bu sözcük muhtemelen Sümer uygarlığının daha erken dönemlerinde daha çok kullanılmış olabilir. Bu sözcük bizim dilimizde 'gör'/'göre' sözleri ile ses-değeri yakınlığı içinde.

Sümer dilinde 'ateş yakmak' anlamına gelen bazı sözler 'geş-bar-ra-.la' sözü, 'izi.la' sözü ve 'izi..ri' sözcüğüdür. Bu sözcüklerden 'geş-' kökü bizim dilimizde hem 'güneş' hem de 'göz' sözü ile ses-değeri yakınlığı içindedir. Aynı zamanda Sümerce 'izi-' kökünden bu örneğini verdiğim sözcüklerin her ikisinin bizim dilimizdeki 'ısı' ve 'ışı' sözleri ile ses-değeri yakınlığı vardır. Aynı köklerin, çünkü Sümerce 'iz-zi' ve 'izi' sözleri "ateş, ısı, ışık, alev, sıcak" anlamlarına geliyor ve Türkçe ISI ve IŞI (ısınmak/ışımak) sözcükleri ile fonetik değer ve anlam örtüşmesi açıkça görülmektedir. Yani aynen bizim dilimizdeki 'ısı' ve 'ışı' sözleri ile hem ses-değeri hem de tam bir anlam örtüşmesi söz konusu.

Aradan geçen binlerce yılda sadece Sümer Z sesi bizde S sesine dönüşmüş. Aynı ses dönüşümü bugün bile Türk dilinin farklı lehçe veya ağızları arasında bilinen ve görülen bir-şeydir.

Sümer dilinde 'emeş' sözcüğü de aynı şekilde ateş, ısı, ışık, alev, sıcak anlamına gelen sözcük ve bu sözcük de bizim dilimizdeki 'kamaş' (kamaşmak/göz-kamaşmak) sözü ile ses- değeri ve anlam yakınlığı içerisindedir. Aynı zamanda bu sözcük de bizim 'güneş' sözcüğümüz ile yakın ses değeri içindedir.

Bu örneklerden anlaşılıyor ki, Sümer ve Türk dillerinde göz, görmek, ışık, ısı, ışımak, ateş/köz sözcükleri ve GÜN/GÜNEŞ/IŞIK/ISI sözcükleri arasında köken birliği vardır.

Mesela KAMAŞ sözcüğü kullanılarak türetilmiş olan YAKAMUZ sözcüğü için de Rumca / Yunanca köken ileri sürülür.

Yani aynı biçimde olmakla “yakamuz” sözcüğünün Yunan dili kökenli olduğu çıkarımı dil bilimi adamları tarafından yapılmış anagram bir uydurmadır. Yunan dilinde sözcüğün kökü yoktur ve gösteremezler. Yunan diline bu sözcük yakın dönemde (yeni yunanca döneminde) ve damdan düşer gibi girmiştir.

Yunanlılar Türkçe olan ‘kamaşmak’ fiili kökünden ‘KAMAŞ’ sözcüğümüzü alıntılادıkları kamoş / kamos ses-değeri biçiminde ve zaten aynen Türkçede olduğu gibi “yanmak, parlamak, kamaşmak” anlamı ile birlikte aldılar ve aynı anlamı da korudular.

Yakamuz sözcüğü Türkçe iki ayrı sözcüğün bitıştırılarak tek bir sözcük gibi alıntılanmış halinin ses türemesidir. Bu sözcükler YAKA ve KAMAŞ sözcükleridir. Ya da alan dilden söylesek; YAKA+KAMOS / YAKA+KAMOŞ sözlerinin ses biçimidir.

Yaka sözcüğünün anlamı (Osm.) sâhil (deniz, nehir veya gölde) ve ‘çıkıntılı/dalgalı kenar veya yaka kısım’, ‘kayık kenarlığı/ağacı’ gibi anlamlarda kullanılır. Sözcük Kaşkarlı Mahmud tarafından yazılmış Divanü Lügati't-Türk el yazmasında 11.yy'da yaka/kenar-kıvrımlar veya yaka, ve elbise yakası anlamında geçmektedir. Sözcüğün sahil, dalga uçlarındaki kıvrım çıkıntı, kıyı, kenar, taraf, karşı kıyı/kenar, eğik, verrev“, “yapı saçaklarında, suyun akıntısını yönlendiren oluğa eklenti parça“, “sahil, yelkenlerin dalgalanan uçlukları/kenar ve köşeleri“, gibi anlamlarda kullanımı vardır.

Kamaş / kamaşmak sözcüğümüz de oldukça eskidir. Bu sözcüğün parıltı anlamı Antik yunanda cümbüş, eğlence anlamında KOMOS biçimiyle yine Türk dilinden alıntıdır çünkü gece cümbüşlerinde yakılan ateş ve fenerlerden adını almıştır ve anlam kayması ile bu dilde KOMOS / KOMOŞ biçiminde yaşamıştır.

Fakat dil bilimciler bundan bahsetmez. Üstelik bugün gümüş biçiminde seslendirdiğimiz ve Kaşgarlının kitabında KÜMÜŞ biçiminde ve aynı anlamda geçen GÜMÜŞ sözcüğümüz de KAMAŞ > GAMAŞ sözcüğü kökteşi olmalıdır.

Ayrıca KÜN/GÜN (küneş/güneş) sözcüğü de aynı sözcüğün esas en eski kökü olmalıdır.

Bazı dil bilimciler sözcüğün Hint-Avrupa Hayali Ana dilde "yakan, dağlayan, yakmak" anlamlarına gelen (fakat ne hikmetse yine yazılı örneği bulunmayan) *keh- (*kāw-) fiiline bağlayabilirler. Fakat gerçekte, Türk dilinin “KAVRUK” sözcüğü ve "kavurmak" fiilinin de kökü olan ve aynı zamanda KAV biçiminde "kolay tutuşan ve ateş yakmakta kullanılan ağaç türlerinin ince ve yağlı çırarları" için adıl olmuş biçimde dilimizde yaşayan Türkçe sözcükler varken bu sözcükler için de bu zorlama hayali (PIE) köke sapmaya ihtiyaç yoktur.

Bu sözcüklerin tamamı, farklı türemeleriyle Kaşkarlının Divanü Lügati't-Türk eserinde de geçmektedir.

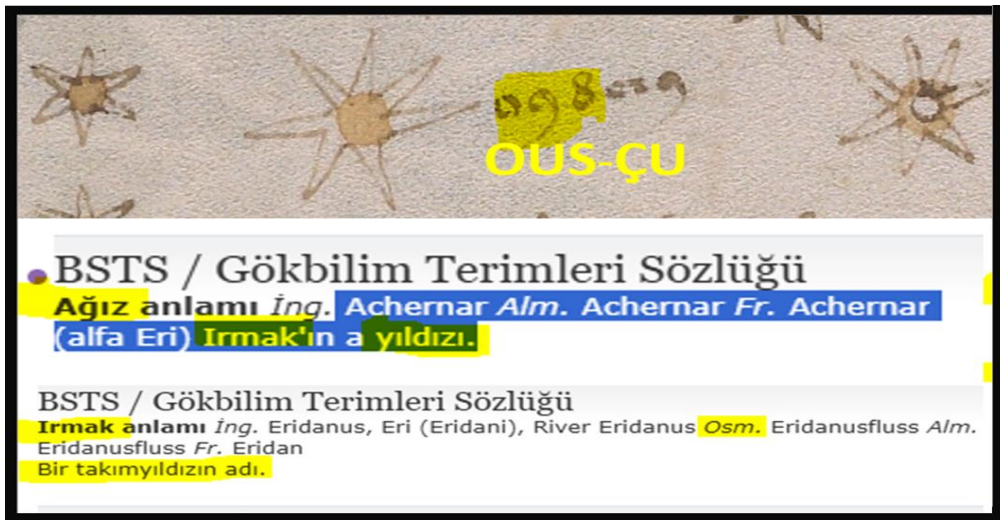
İngilizce ve Almanca (IE) dillerinde "güneş" anlamına gelen SUN (n.) sözcüğü kökeni olarak Batılı Etimoloji bilimi yine varsayımsal kök dil olan PIE dilde hayali/varsayımsal fonetik biçimler yaratarak bu sözcüğün kökünü "Proto-Germanic *sunno from PIE *s(u)wen-, an alternative form of root *sawel- "the sun." biçiminde açıklarlar. (Bakınız etymonline sözlükte SUN maddesi.)

Türkçede Astronomi ve gök cisimleri alanında yaratılmış adlandırmalarda çeşitli "akarsu" adlarının ve genişlik (enlilik ve ensizlik/zayıflık/incelik) bildiren kök ifadelerin bu adlandırmalarda kullanıldığı açıktır. Türkçe adlandırmalardaki bu olgu bazı araştırmacılar tarafından 19. yüzyılda veya 20. yüzyıl başlarında Arapça etkisi ile Türkçede görülen bir durummuş gibi algılanabilir. Oysa Türkçede Osmanlı döneminde ve öncesinde bu bağlamda yaratılmış adlandırmaların bulunduğu bilinmelidir.

Türkçe'de "Irmak", Türk astronomisinde Eridanus takımyıldızını temsil etmek için sıklıkla kullanılan sözcüktür. Bu terimin Türk dilinde takımyıldızlarını tanımlamak için de kullanımı görülür.¹⁶

Türkçe Gökbilim Terimleri Sözlüğüne baktığımızda "ağız" adının (*İng.* Achernar *Alm.* Achernar *Fr.* Achernar / alfa Eri) "ırmak'ın a yıldızı" anlamında kullanıldığını görebilirsiniz.¹⁷

Gagauz Türkçesinde "aaz", Kırgız Türkçesinde "ooz"/"oos", Hakas Türkçesi: ahsi ~ aas, Tuva Türkçesi: aás biçiminde olan bu sözcüğü Fatih Sultan Mehmet dönemi elyazması olan ATA elyazmasında (Voynich manuscript folio 68r-2) 68r-2 sayfasında "ous-" sözcük kökünden türetme biçiminde ve yıldız adı olarak "ous-çu" (ağız-cı) biçiminde görmekteyiz.

ATA elyazması f-68r-2 sayfasında bir yıldız çizimi yanında "OUS-ÇU" (ağız-cı) yıldız adı.

¹⁶ Bakınız; Irmak sözcüğü bir astronomi terimi olarak anlamı Osm. Ennehir Lat.Eridanus Fr. Eridan biçimindedir.

<https://sozce.com/nedir/160832-irmak>

¹⁷ Bakınız "AĞIZ" (alfa Eri / ırmak'ın a yıldızı) > <https://sozce.com/nedir/5499-agiz>

Türkçede ağız sözcüğünün anlam içeriği oldukça zengin olup Türk dilinin konuşulduğu farklı ağızlarda ses biçimi değişimi de oldukça çeşitlidir. Azerbaycan Türkçesi: ağız; Türkmen Türkçesi: agız; Gagauz Türkçesi: aaz; Özbek Türkçesi: óğiz; Uygur Türkçesi: eğiz; Tat: awız; Başkurt Türkçesi: awız; Kumuk: awuz; Nogay Türkçesi: awız; Kazak Türkçesi: awız; Kırgız Türkçesi: ooz; Alt: oos; Hakas Türkçesi: ahsi ~ aas; Tuva Türkçesi: aás; Şor Türkçesi: aksı ve yaklaşık 600 yaşındaki ATA elyazmasında yıldız adı olarak "ous-" (ousçu/ağızcı) biçimindedir.

Burada, bir yıldız veya yıldız kümesi adı olarak kullanılan “ennehir” (-nehir) ve “ırmak” sözcüklerinin yanı sıra “ağız” sözcüğünün de yıldız adlandırmasında kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım “su ağzı”, “bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer”, “akarsuların/suların birleşme yeri” anlamında olmakla bir yıldız adı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Türk dillerinde su ile ilişkilendirilmiş bir diğer yıldız adı "Akçay"dır". Akçay adı Türk halk ağzlarında ve mitolojisinde yer alan bir yıldızın adıdır. Burada "-çay" sözcüğü “akarsu, nehir, dere” anlamındadır. Bazı ağzlarda “samanyolu” anlamında “Suv Yolu” (su yolu)¹⁸ denildiği bilinmektedir.

Divanü Lügati't-Türk ökü (ögüz)¹⁹ biçiminde ve “ırmak, dere”²⁰ anlamında kullanılan sözcüğün bazı Türk dilli boylarda “Taurus” takımyıldızının adı ve bazı lehçelerde de “Ülker” yıldız kümesini (halk arasında Süreyya yıldızı da denilen ve çıplak gözle bakıldığında Boğa/Öküz takımyıldızı yakınında görülen birbirine yakın yedi yıldız) ifade etmek için kullanılmış olduğu bilinmektedir.

Eski Türkçede Teniz Yultuz (Deniz Yıldızı) adıyla bilinen yıldız ismi de su ile ilişkilidir. Parlaklığı ve muhtemelen denizle olan mitolojik bağlantısı nedeniyle Venüs gezegenine verilen isim olarak bilinmektedir.²¹

Gölsu adı ise Karadeniz bölgesi ağzlarında Andromeda galaksisine verilen isim olarak "göl suyu" anlamında kullanılmış bir adlandırmadır.²²

Ağızlık/Ağzıkara adı ise Karadeniz yöresi ağzlarında iki nehrin birleştiği yerin gökyüzündeki karşılığı olarak ifade edilen bazı yıldız kümelerine verilen ad olarak bilinir.²³ Bu isimde geçen “-kara” sözcüğü Eski Türkçede “Kuzey” anlamındadır. Ağızlık (Corona Borealis) terimi, bazı Türk boylarında ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Corona Borealis (Kuzey Tacı) takımyıldızı için kullanılan Türkçe isimdir.²⁴

Corona Borealis'in (yıldızlardan oluşan bir yarım daire şeklindeki) diziliş biçimi bir atın gem'ine benzetilebilir ve bu bağlamda bazı dil bilimciler buradaki “ağızlık” teriminin “at-gemi” (veya binicilik terminolojisi içinde ya da başka bir anlamda) bir yıldız adı oluşturduğunu düşünebilirler. Burada (“ağızlık”) görsel benzerliği, bunu özellikle güçlü bir binicilik mirasına sahip bir kültürde makul bir halk adı haline getirir. Fakat burada Türk gök cisim

¹⁸ Clauson, G. (1972). "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish"

¹⁹ Kaynak: Kaşgarlı Mahmud, "Dîvânu Lugâti't-Türk" (11. yüzyıl)

²⁰ Bakınız: ÖKÜZ = Irmak, Dere > <https://sozce.com/nedir/247173-okuz>

²¹ Kaynak: Arat, R.R. (1979). "Kutadgu Bilig"

²² Kaynak: Eren, H. (1999). "Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü"

²³ Kaynak: Derleme Sözlüğü (TDK)

²⁴ Kaynak: Ünal Asan (2000), "Anadolu'da Halk Gökbilimi", Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 47-52. Bu kaynakta "Ağızlık" terimi, yarım daire şeklindeki Corona Borealis takımyıldızı için kullanılan yerel bir isim olarak belgelenmiştir. Diğer bir kaynak: Bahaeddin Ögel (1995), Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt II, s. 205-210. Ögel, bazı Türk topluluklarında at koşum takımlarına benzetilen yıldız grupları arasında "Ağızlık" terimini listelemiştir. Ek olarak, bakınız: Yaşar Çoruhlu (2006), Türk Mitolojisinin Ana-hatları, Kabalca Yayınevi, s. 116-118. Çoruhlu, gökyüzü cisimlerine dair Türk kültüründeki terminoloji içinde "Ağızlık" terimini zikretmiştir.

adlandırmalarında farklı örnekler üzerinden gösterdiğimiz gibi “ağız-“ terimi “suların / nehirlerin birleştiği yer” anlamında yıldız adı yapılmış olmalıdır diye düşünmek daha mantıklı bir çıkarım olacaktır diyebiliriz.

Dil bilimi kıyaslanan iki sözcük arasında köken birliği ileri sürebilmek için öncelikle bu sözcüklerin anlamları ve fonetik değerleri bakımından birbiri ile yakın veya örtüşür biçimde olduğunu gösteren bulguların var olup olmadığına bakmaktadır. SUN ve GÜN/KÜN örtüşmesi varken KAMAŞ ve KAMOŞ örtüşmesi varken, TUĞAR ve TOAR (ya da TAUR/TOAR) örtüşmesi varken, hayali / varsayımsal dil grubu PIE adına atf yaparak sözcüklere ihtimal edilen kökenler göstermek bilimsel sayılan bir yöntem olarak kullanılmamalıdır. Her defa bu yöneme başvuran bir dil bilimi anlayışı gerçekçi çıkarımlar yapamaz. Ön Türk veya Eski Türk dillerini incelemelerine katmayan veya dikkate almayan Batı dil bilimi etimologları hatalı daha az sayıda gerçekçi sonuca ulaşabilir. Binlerce yıl her yöne göç etmiş halkların dilini Hint Avrupa dillerine daha çok sayıda sözcük vermiş olması beklenmelidir. Fakat mevcut IE etimoloji sözlüklerine bakıldığında bu dillerin Türk dilli topluluklarla tarih boyu karşılaşmadığını veya iletişim kurmadığını sanmak dahi mümkün olabilir. Elbette bu yaklaşım ve çıkarım gerçekçi ve mantıklı olamaz.

Yazan: Ahmet Ardıç

Tarih: Haziran 2025